

Halifax, Canada

הליפקס, קנדה

מנחם אב, תשס"ה

ג. המרותק לכיסא גלגלים, מינויו כשליח ציבור והעלאתו לתורה

שאלה:

האם אדם המרותק לכיסא גלגלים יכול להיות חזן עבור הציבור? האם הוא יכול לעלות לתורה?

[אורח 1234567](#)

תשובה:

אדם המרותק לכיסא גלגלים יכול לשמש כשליח ציבור¹ ולעלות לתורה². שילובו בחיי הקהילה, מכל הבחינות, הוא דרכה של תורה³, שלא כמו שפסק אחד מאחרוני זמננו⁴.

¹ מעיקר הדין צריך להתפלל בעמידה. המרדכי (ברכות סי' טו) כתב שהמקור לכך הוא מהפסוק "לעמוד לשרת", היינו שהתפילה היא כנגד עבודת בית המקדש (ומכאן גם המקור למנהג שעומדים בחלקי תפילה נוספים, כגון "אין כאלוקינו", שהם כנגד העבודה בבית המקדש), וכן מכאן המקור לעמידת הכהנים בברכת כהנים, עיין ב"משנה ברורה" (סי' קכח סעי' ג), שנאמר "לשרתו ולברך בשמו" והוקש לפסוק זה. חולה שאינו יכול לעמוד מתפלל לפי יכולתו (שו"ע או"ח סי' צד סעי' ו), ובתנאי שיוכל לכוון ("תרומת הדשן" ב. סי' נז), על כן ברור שהוא יכול להוציא ידי חובה את האחרים גם כשאינו עומד.

בברכות (ל ע"א) מצאנו שרב אשי התפלל בישיבה מפני שהיה במקום שלא היה יכול להתפלל בעמידה, ולאחר מכן שב והתפלל במעומד בביתו. רש"י שם ביאר שחזר והתפלל כדי "לכוון את לבו", היינו כמידת חסידות, מפני שלא הייתה תפילתו מכוונת כרגיל. כך הסביר גם המאירי (סח) בשם רוב המפרשים, שהייתה זו תפילת נדבה. גם ברמב"ם (תפילה פרק ה הל' א) משמע כך, שהרי מנה עמידה מהדברים שאינם מעכבים. ה"בית יוסף" (או"ח סי' צד) דייק מהתוספות (ברכות ל ע"א ד"ה מסמך) שרב אשי חזר והתפלל מדינא, וכן הביא המאירי בשם "יש אומרים". כך גם נפסק בשו"ע (שם, סעי' ט). אך ה"משנה ברורה" כתב שהאחרונים הכריעו כשיטה שעמידה אינה מעכבת, ואינו צריך לחזור. ר' עקיבא איגר בהגהותיו לשו"ע (שם) העיר שלפי הפוסקים שאין מתפללים נדבה בשבת (שו"ע, או"ח סי' קז סעי' א), הרי שרב אשי שחזר והתפלל ב"שבתא דריגלא" (וביאר המפרשים שהיה זה בשבת) בהכרח התפלל שוב מדינא. זוהי קושיה על שיטת הרמב"ם, שלכאורה סותר את עצמו, וכן קשה על המאירי ואחרים. ונראה ליישב שאף-על-פי שעמידה אינה מעכבת, אם התפלל בישיבה ורוצה להשלים את התפילה בעמידה ביתר כוונה – בכגון זה לא נאסרה תפילת נדבה בשבת. ולא הוצרכנו לטעם של רבנו יונה (ברכות יג ע"א מדפי הרי"ף ד"ה ויש), שהאיסור לחזור על התפילה בשבת הוא מפני שיש בה רק הודאה ושבח, ואין לחזור ולכפול שבח לחינם, שבמקרה שיש לו צורך בכך יהיה מותר; אלא גם לטעם של הרמב"ם (תפילה פרק א הל' טו), שאסר מפני שאין מביאים קרבן נדבה בשבת, אם הוא משלים דבר שהחסיר בתפילה הראשונה יהיה מותר לחזור ולהתפלל, מפני שמשלים את תפילתו הקודמת. על-פי המבואר לעיל, אין מניעה ששליח ציבור שאינו יכול לעמוד יעבור לפני התיבה בישיבה.

ביחס לחזן שאינו יכול לעמוד, אף לדעת מרן המחבר, שמחייב מי שהתפלל מיושב לחזור ולהתפלל מדינא, כיוון שחזרת הש"ץ אין לה דין תפילה שמוציא בה את הרבים (והראיה שהציבור יכול לשבת), אין מניעה שיעשה זאת בישיבה. גם אם מוציא בחזרתו מי מהמתפללים ידי חובה, צ"ע אם העובדה שהוא אנוס לשבת מעכבת מלהוציא אחרים ידי חובה.

יש לדון אם כבוד הציבור מחייב שהמוציא את הציבור יעשה זאת בעמידה. מקור הלכה זו הוא בסוגיה במסכת מגילה (כא ע"א), שם דנה הגמרא בחובת העמידה בזמן קריאת מגילה ובזמן קריאת התורה. במשנה נאמר: "הקורא את המגילה עומד ויושב", ובגמרא כתבו על כך: "מה שאין כן בתורה", היינו שבקריאת התורה יש חובת עמידה. בבבלי על המשנה מובא: אמר רבי אבהו "אתה פה עמד עמדי" – שזה דין מיוחד, שהעוסק בתורה נחשב כאילו הוא במחיצת הקב"ה ("עמדי"), וממילא הוא צריך לעמוד. אך בירושלמי (שם פ"ד ה"א) הסתפק מה הסיבה לעמידה: "זה שהוא עומד לקרות בתורה, מפני מה הוא עומד? מפני כבודה או מפני כבוד הרבים?". הנפקא מינה תהיה במקרה שאדם לומד תורה ביחידות. משום כבודה של תורה צריך לעמוד, ומשום כבוד הרבים אינו מחייב בעמידה. מסיק הירושלמי: "מפני כבודה", לכן גם יחיד הלומד היה צריך לעמוד, אלא

שהקלו עליו כדי שלא יימנע מללמוד. מפשטות דברי הבבלי נראה שהוא חולק על הירושלמי, וכן משמע מהסברי רוב הראשונים במקום.

יש לציין שהרי"ד במקום מביא על המקור של הבבלי מהפסוק "עמוד עמדי" את הפירוש הבא: "כלומר, ומשום כבוד ציבור עבדין כמשה, אי נמי משום כבוד שכינה, דכתיב 'אלוקים ניצב בעדת אל'". ונראה שהוא מצרף את טעמי הבבלי והירושלמי, ואף מביא את הטעם של כבוד ציבור, שנדחה בירושלמי. דברי הרי"ד הובאו גם ב"שיטה" למסכת מגילה (הוצאת מכון אופק). שאר הראשונים לא הזכירו את כבוד הציבור, לכן נראה שאין בעיה של כבוד הציבור בחזן שאיננו יכול לעמוד.

² קביעה זו תלויה בשאלה אם העמידה בקריאת התורה מעכבת. המאירי (מגילה שם) וה"מכתם" (מגילה שם) פסקו שאינה מעכבת, וכן דעת כל הראשונים שיפורטו להלן, הסוברים שבקריאת מגילה אין צורך לעמוד אפילו לכתחילה; וממילא בקריאת התורה הצורך לעמוד הוא בדרגה אחת יותר מאשר בקריאת מגילה, היינו לכתחילה בלבד. ה"נימוקי יוסף" (מגילה שם הוצאת הרב בלוי) מביא את המקור לעמידה בקריאת התורה מהפסוק "עמוד עמדי", ומסיק מכך "ובדאורייתא ליכא חילוק בין לכתחילה ודיעבד" – שעמידה זו מעכבת בדיעבד. הוא מוכיח מכאן שקריאת מגילה היא לכתחילה בעמידה, שהרי קריאת התורה אפילו בדיעבד רק בעמידה. הוא מקשה ממלך שקורא בישיבה בעזרה את פרשת הקהל, ומוכח שבדיעבד מהני קריאת התורה בישיבה, ודוחה – "מלך שאני". הוא גם טוען שהרמב"ם סובר כך, שהרי כתב לגבי מגילה שבישיבה יוצא בדיעבד, ובקריאת התורה לא הזכיר זאת. ומה שכתב שחובת העמידה היא מהתורה צריך ביאור, שהרי תקנת קריאת התורה היא מדרבנן. וייתכן שהוא הבין שזהו דין בלימוד תורה, כפי שמצאנו בירושלמי, שאף היחיד היה צריך לעמוד מעיקר הדין, וצ"ע.

האחרונים נחלקו בדין זה. הב"ח (טור או"ח סי' תרצ) פוסל אף בדיעבד קריאת התורה בישיבה, ואילו ה"מגן אברהם" (או"ח סי' קמא סעי' א) חולק על הב"ח ומביא ראיה לדבריו מדין המלך שיושב בהקהל. שניהם לא ראו את דברי ה"נימוקי יוסף" שהבאנו לעיל, שהיה גנוז בכת"י עד לאחרונה והם כיוונו לדבריו.

מקור נוסף נמצא בירושלמי (שמובא בראשונים אך אינו מצוי בנוסח שלפנינו). הוא הובא בתחילה על-ידי "הרוקח" (סי' נג): "ר' יוחנן איקלע לההוא אתרא, חזא ההוא גברא דהוה קרי בסמיכה. אמר לו: אסור לך, שנאמר 'ואתה פה עמוד עמדי' אמר לו: בעל בשר אני, והתיר לו" (מעניין שכאן הירושלמי מביא את הטעם של הבבלי, ומכאן ראיה לרי"ד שהבאנו למעלה). הדברים להלכה הובאו גם במרדכי (ברכות סי' טו) ובשו"ע (או"ח סי' קמא סעי' א). מכאן מוכח שבדיעבד מהני גם סמיכה, שאינה נחשבת כעמידה לגבי קריאת התורה (ועיין גם בירושלמי מגילה פ"ד ה"א) ואף שיש דעות שסמיכה כעמידה (עיין ברמ"א חו"מ סי' יד סעי' א), בירושלמי מפורש דלא הוה כעמידה לעניין קריאת התורה. להלכה הכריע "משנה ברורה" (שם) שאם קרא במישוב בדיעבד מהני, וכדעת רוב הראשונים. ¹²³⁴⁵⁶⁷ ^{אח"ח}

כיוון שאנו כבר עוסקים בסוגיה זו, נברר את דין קריאת מגילה, אם יש חובה לכתחילה לקרוא במעומד משום כבוד הציבור. במשנה (מגילה פ"ד מ"א) נפסק שיוצאים ידי חובה בקריאת מיושב. רש"י בפירושו למשנה כתב: "הקורא את המגילה עומד ויושב – אם רצה עומד ואם רצה יושב" וכן כתבו הרשב"א והר"ן (שם). ואם תאמר: ייתכן שהראשונים עוסקים בקורא ביחיד, הרי שבירושלמי (שם) מפורש לגבי קריאת המגילה אפילו ברבים: "מה לשעבר, הא בתחילה לא? והא תנו מעשה בר"מ, שקריה מיושב בבית הכנסת של טיבעון... כיני מתניתא מותר לקרותה עומד ומותר לקרותה מיושב". היינו, מסקנת הירושלמי היא שמותר לקרוא לכתחילה מיושב. וכן הבין הטור (או"ח סי' תרצ).

אלא שברמב"ם מצאנו שיטה מחודשת (מגילה פרק ב הל' ז): "קראה עומד או יושב יצא ואפילו בציבור. אבל לא יקרא בציבור יושב לכתחילה, מפני כבוד הציבור". רבי אברהם מן ההר כתב שהמקור לרמב"ם הוא מהמושג "כבוד ציבור" שמצאנו במקומות נוספים (כגון גיטין ס"ע"א). הבאנו לעיל שגם דעת ה"נימוקי יוסף" לחייב עמידה לכתחילה. המאירי כתב ש"נהגו לעמוד" בזמן קריאת מגילה, ומשמע מדבריו שזה בגדר מנהג בלבד. ייתכן שלדעתו גם הרמב"ם לא כיוון לחובה גמורה אלא למנהג. עולה אפוא שלדעת רוב הראשונים, כבוד הציבור אינו מחייב עמידה בקריאת מגילה, שהרי לדעתם ניתן לקרוא לכתחילה מיושב. גם לדעת הרמב"ם, שלפיה יש זיקה בין "כבוד ציבור" לחובת העמידה, זו מחייבת רק עמידה לכתחילה, ואולי רק בגדר מנהג.

בכל מקרה, אם נחזור למקרה דנן, ייתכן שאף לא עולה בעיה של כבוד הציבור, שהרי האדם יושב מפני שאינו יכול לעמוד ולא מפני שאינו רוצה לעמוד. אדרבה, כבוד הציבור הוא במתן האפשרות גם לאנשים עם מגבלה רפואית להשתלב בחיי הקהילה כשווים עד כמה שניתן. אפילו בקריאת התורה, שבה ישנם טעמים נוספים (כמבואר לעיל), נראה שיוכל לעלות לתורה כשהוא יושב בכיסאו, וכפי שמצאנו שבעל בשר עולה לתורה לפי יכולתו.

עוד מצאנו בספרי האחרונים, שו"ת "שערי עזרא", (לרב עזרא בצרי, חלק ב סי' ט) התיר לאדם המרותק לכיסא גלגלים לעלות לתורה ולהיות חזן, וכתב שם: "שבמקום מחלוקת מוטב להימנע, אך על המעוררין לדעת שעושין שלא כדין ומחמירים כביכול בדבר שלא צריך להחמיר ומלבינים פני אדם מישראל, והרי זה גרוע משופך דמים". שו"ת "בית אבי"י" (לרב יצחק אייזיק ליבעס, חלק ד סי' נז) התיר לאדם המרותק לכיסא גלגלים לעלות לתורה, וכתב שם שיש בידו מעשה רב בעניין זה: "וידעתי מכמה גדולי הדור שלעת זקנתם לא יכלו לעמוד על רגלם, מכל מקום עלו לתורה. ושמעתי עוד מדור שעבר שאחד מן הגדולים שהיה בבית חולים ל"ע והביאו לו ספר תורה, וקרא בעצמו הקריאה על מיטתו, עפ"י פסקו של גדול הדור שהכריע כן".

³ התורה מזהירה אותנו פעמים רבות על אונאת החלשים, ומצווה אותנו בכמה וכמה דרכים לעזור לזקוק לעזרה, הן בממוננו והן בגופנו.

⁴ "פסקי תשובות" (ב עמ' קסז) פסק שאין להעלות לתורה אדם המרותק לכיסא גלגלים, וציין מקור מסתימת כל הפוסקים שלא חילקו בכך (כאן המקום להעיר על מנהגו המטעה להביא פוסקים מחוג מסוים בלבד, להתעלם לחלוטין מפוסקים אחרים ולכתוב "ומסתימת כל הפוסקים", וצע"ג).

Torino, Italy

טורינו, איטליה

תמוז תשס"ח

ד. העלאת כהן שאינו צם לתורה, בתענית ציבור

שְׁמִירַת הַתְּכֵפֶיט

שאלה:

בי"ז בתמוז במנחה היה מניין מצומצם בבית הכנסת, נכחו עשרה אנשים בדיוק, ביניהם שישה צמים. אחד האנשים שלא צמו היה כהן, ובתור עשירי למניין לא יכול היה לצאת מבית הכנסת. את מי היינו צריכים להעלות לתורה ראשון? שנזכה ונראה כולנו בשמחת ירושלים הבנויה במהרה.

תשובה:

יעלה ישראל הצם, כראשון¹, וטוב² שיאמר הגבאי "אף-על-פי שיש כאן כהן"³.

אחי"ח 1234567

¹ יש פוסקים שסוברים שמדינא גם מי שאינו צם יכול לעלות לתורה בתענית ציבור (ב"ח או"ח סי' תקסו, "מגן אברהם" שם ס"ק ח), אבל כיוון שיש פוסקים החולקים (ט"ז שם ס"ק ז, "כף החיים" שם ס"ק מג), ומדובר בספק ברכה לבטלה – אין להעלות את מי שלא צם.

² ב"יביע אומר" (ו או"ח סי' כג אות ג) הביא בשם מהר"ש קלוגר (לגבי מקרה אחר): "ואומר הש"ץ: אע"פ שיש כאן כהן, ישראל במקום כהן יעמוד".

³ גם אם לא יאמר הגבאי, יש מקום לומר שאין בעיה של "פגם" (שיאמרו על הכהן שהוא פסול). לכן אע"פ שבשו"ע (סי' תקסו סעי' ו) פסק: "ואם הכהן אינו מתענה, יצא הכהן מבית הכנסת", בנדון דידן כיוון שידוע בוודאות שבאותו מניין יש אנשים שאינם צמים, וכמו שמובא ב"בית יוסף" (או"ח סי' קלה) וב"משנה ברורה" (סי' תקסו ס"ק כא) לגבי תעניות בה"ב.

ה. עדיפות קריאה בספר תורה חדש שנתרם לבית הכנסת על פני שאר הספרים

שאלה:

לבית כנסת נתרם ספר תורה חדש על-ידי קבוצת מתפללים. הספר הוא תרומה לבית הכנסת ויהיה בבעלות בית הכנסת (ללא זכות חזרה לתורמים). מטבע הדברים יש רצון לקרוא רק בספר זה, אולם ישנם בבית הכנסת ספרים אחרים, המושאלים לבית הכנסת על-ידי אחרים, ואלו מבקשים שיקראו בספר החדש ב"תורנות" כמו של הספרים עד עתה.

שאלות:

1. האם יש הלכה או מנהג שבשנה ראשונה יש לקרוא רק בספר החדש (מובן שמבחינה מעשית קריאה כזו מייצרת הגהה נוספת לספר)?
2. האם קיימת עדיפות לספר זה (אחרי השנה הראשונה) על פני ספרים אחרים?

תשובה:

ראשית, נבהיר שאם קיימת מחלוקת בין מתפללי בית הכנסת בנושא, אין לראות בדברים שלהלן הכרעה בין הצדדים, שכן לצורך הכרעה שכזו יש לשמוע את דברי שני הצדדים וטיעוניהם.¹ לגופו של עניין:

1. מזה דורות רבים² קיים מנהג, שהתקבל על-ידי רבות מקהילות ישראל³, שכאשר יש ס"ת חדש קוראים בו בקביעות בשנה הראשונה. מטרת המנהג היא (כמצוין בשאלה) לבצע הגהה נוספת על כל ספר התורה⁴. המנהג מתייחס לקריאת התורה בשבת בבוקר בלבד, שבה עוברים במשך השנה על כל התורה. המנהג איננו כולל את הקריאות של ימי ב' וה', שבת במנחה והקריאות של ר"ח, תעניות וחגים⁵.

¹ המנהג מוזכר כבר ב"לקט יושר" (תלמידו של בעל "תרומת הדשן", חי לפני כ-550 שנה חלק יו"ד (עמ' 59)).

² לצד ה"לקט יושר" הנ"ל, המעיד על המנהג בזמנו בנושטט שבאוסטריה, יש לציין את שו"ת "ניר לדוד", המתייחס (בסי' ר) למנהג כזה בקהילת וויטצען (הונגריה); לתשובתו של הרב יעקב יוסף גינז ("הרי בשמים", רב קהילת ביסרמין) שהודפסה בקובץ "צפונות" (יו עמ' מח והלאה) ובתוך הדברים. (עמ' נא) מוזכר מנהג זה כ"מנהג בכל תפוצות ישראל". בדורנו הוזכר המנהג גם בספר "חשוקי חמד" (הר"י זילברשטיין ברכות כח ע"א) כמנהג רגיל ופשוט; בספר "שו"ע המקוצר" (הר"י רצאבי, לפי מנהג תימן יו"ד ס"י קסה סע' כד) נזכר כ"מנהג הרבה מקומות"; בספר "דרך התורה" (על-פי פסקי הרב מרדכי אליהו במבוא לפרק ג סעיף 3), הגדיר זה מנהג כ"מנהג נפוץ" וכתב ש"טוב שיתקנו" לנהוג כך; וכן נזכר בקובץ "אוצרות הסופר" יא עמ' קא, בתוך "מנהגי קהל תורה עץ חיים – ספר תורה" סעיף כז, המדובר במנהגי קהילה בלונדון, שעיקרי מנהגיה מבוססים על מנהגי החתם סופר וקהילת פרשבורג).

³ שו"ת "ניר לדוד" שם בהערה, תשובת הר"י גינז הנ"ל, "שו"ע המקוצר" שם. ועיין עוד ב"ניר לדוד", שמרמז לטעם נוסף על-ידי ההשוואה שעושה (השואל, והוא מסכים לכך) לגמרא בתענית כח ע"א: "כשעלו בני הגולה לא מצאו עצים בלשכה, ועמדו אלו והתנדבו משלהם. וכך התנו נביאים שביניהן: שאפילו לשכה מלאה עצים – יהיו אלו מתנדבין משלהן", ונראה שמטרת התקנה היא עידוד לתורמים על-ידי מתן כבוד לתרומתם.

⁴ כך מסתבר לפי טעמו הנ"ל של המנהג, וכך מפורש בתשובת הר"י גינז הנ"ל, וכן כתבו ב"דרך התורה" (שם) וב"שו"ע המקוצר" (שם הערה קכב). גם ב"חשוקי חמד" הנ"ל מוזכר המנהג רק ביחס לשבת. ובקובץ "אוצרות הסופר" הנ"ל נאמר שהמנהג הוא אף בחול ובמועדים, אך נראה שזהו